

Tie kukkulalta koodinmurtamiseen

Mikko Porvali: *Tiedustelun näkymätön historia antiikista maailmansotiin*. Atena 2018.

Sisäministeriön kansliapäällikkö Ilkka Salmi antoi *Ilkka*-lehden haastattelussa (29.6.2018) erittäin kriittisen kuvan suomalaisen tiedustelun nykytilasta. Salmen mukaan laahaamme tiedustelussa 25 vuotta muista jäljessä ja lait pitäisi uudistaa siten, että suojelupoliisi saisi "valtuudet muun muassa verkkoviestinnän valvontaan ja paikkatiedusteluun." Saataessa tietoa terrorismiepäilyistä tai radikalisoituneista henkilöistä olisi ensiarvoista pystyä seuraamaan verkossa kulkevia viestejä. Viranomaisten keinot ovat Salmen mielestä tähän liittyen yhä analogisia.

Tässä yhteydessä voi olla paikallaan muistaa, että tiedustelun historiassa on ollut sekain vaihe, jolloin keinot eivät olleet edes analogisia. Tätä vaihetta ja muita kehitysvaiheita valotetaan Mikko Porvalin uutuusteoksessa. Porvali on jo aiemmassa tuotannossaan käsitellyt tiedustelu- ja vakoilutoimintaa, lähinnä toisen maailmansodan ajalta.

Sodan ja valloitusten edesauttaja

Valitussa näkökulmassa tiedustelun historia on historiaa, joka nivoutuu samalla yleiseen maailmanhistoriaan. Tässä hengessä lähdetään liikkeelle antiikin päi-

vistä ja edetään Rooman vaiheiden jälkeen keskiaikaan ja uuteen aikaan.

Uuden ajan alkaminen merkitsee valtiollisen viestinnän alkamista, jonka kehityshaaroiksi tulivat myös sotilasasiamiesjärjestelmä ja poliisin kehittynyt tiedustelu. Varsinaiset tiedustelupalvelut syntyivät ennen ensimmäistä maailmansotaa ja ovat jatkaneet toimintaansa siitä lähtien.

Vaikka tiedustelua on ollut aina olemassa, terminä se on moderni. Porvali tekee heti alussa käsitteellisen täsmennyksellä sanomalla, että täyttääkseen tiedustelun kriteerit tiedonhankinnan on oltava järjestelmällistä ja päätöksenteon sidottua toimintaa. Tiedustelu on näin tiedonhankintaa päätöksenteon tueksi. Tiedustelu on lähtökohtaisesti avointa tiedonkeräämistä, kun taas vakoilussa tiedonkerääminen on salattua ja peiteltä. Tiedustelun ja vakoilun ero ei ole tosin aina yksiselitteinen. Porvalin mukaan entisaikoina tiedustelua ja vakoilua ei edes eroteltu toisistaan nykyisten määreiden mukaisesti.

Ensimmäiset historialliset maininnat tiedustelusta löytyvät Egyptistä vuosilta 1844–41 eaa., ja Assyriassa harjoitettiin noin 900–600 eaa. toimintaa, jossa oli Porvalin mielestä jo tiedustelupalvelun piirteitä. Tässä yhteydessä viitataan Raamattuun, jossa tiedustelijat ja vakoojat on mainittu kymmeniä kertoja. Raamattu sisältääkin tiedustelu- ja vakoiluaiheisia kertomuksia, joita tuodaan esiin myös tässä yhteydessä. Toisaalta voisi esittää kriittisenä kysymyksenä, missä määrin Raamattuun voi luottaa historiallisena lähteenä.

Porvalin teoksen ensimmäisenä ydinajatuksena on, että onnistunut sodankäynti ja valloituspolitiikka edellyttävät aina tiedustelutoimintaa, johon on panostettava kunnolla. Aleksanteri Suuri ymmärsi tiedustelun merkityksen ja roomalaisetkin tajusivat sen alkuaikojen virheidensä jälkeen, minkä johdosta he pystyivät

laajentamaan pienen kaupunkivaltionsa maailman ensimmäiseksi supervallaksi. Tämä asia tajuttiin myös idässä. Sun Tzun (400-luvulla eaa.) laatima *Sodankäynnin taito* on enemmänkin tiedustelutaidon kuin sodankäynnin oppikirja.

Menestyksekkäällä tiedustelulla viikingit kykenivät hyökkäämään vuonna 845 Pariisiin ja valloittamaan hieman myöhemmin Englannin joksikin aikaa. Ilman onnistunutta tiedustelua englantilaiset eivät olisi pystyneet torjumaan Espanjan hyökkäystä "voittamattomine armadoineen" 1500-luvulla. Myös Napoleon menestyi tiedustelutoimintaa kehittämällä omissa valloitusodissaan. Tuloksia tuottanut tiedustelu lyhensi ratkaisevasti toisen maailmansodan kestoja. Kun saksalaisten ja japanilaisten koodit osattiin purkaa, liittoutuneet pystyivät kääntämään käydyt taistelut itselleen voitollisiksi.

Kirjasta nousee esiin toinenkin ydinajatus. Sen mukaan tulokselinenaan tiedustelu ei tuota aina suotavaa lopputulosta, jos asia lipistyy jotenkin ihmisiin. Pietarissa Ruotsin lähettiläänä toiminut Curt von Stedingk toimitti kuningas Kustaa IV Aadolfille vuosien 1807–08 aikana useamman vakavan varoituksen siitä, että Venäjä valmisteli hyökkäystä Suomeen. Typerä ja omahyväinen kuningas ei ottanut kuitenkaan varoituksia vakavasti. Puolan hallitus sai 24.8.1939 tiedon tulevasta Saksan hyökkäyksestä, mutta epäroivä hallitus määräsi liikekannallepanon vasta 29.8. ja jopa peruutti sen samana päivänä. Puolalaisten vastatoimet tulivatkin liian myöhään. Vastavasti suomalaisella tiedustelulla oli nykytutkimuksen mukaan tiedossa puna-armeijan tuleva suurhyökkäys kesällä 1944. Tämän huonon uutisen esittäminen marsalkalle koettiin kuitenkin inhimillisesti vaikeaksi, joten tieto ei tavoittanut Mannerheimia ja maan poliittista johtoa riittävän ajoissa.

Kirjan tarjoaman kolmannen ydinajatuksen mukaan tiedustelu on kehittynyt usein koettujen so-

tilaspoliittisten vastoinkäymisten tai muiden levottomuuksien vuoksi. Jo edellä mainitut roomalaiset joutuivat ottamaan taistelutappioiden johdosta opikseen tiedustelussa. Krimin sodassa koettu häviö pakotti Venäjän keisarikunnan uudistamaan tiedusteluaan. Saman joutui tekemään Britannia epäonnistuttuaan ensimmäisessä buurisodassa Etelä-Afrikassa (1880–81). Yhdysvalloissa päädyttiin valtiollisen tiedustelupalvelun perustamiseen Espanjaa vastaan käydyin takkuisen sodan jälkeen vuonna 1898. Eurooppaa ravisteli 1800-luvun lopulla poliittisten murhien aalto, mikä pakotti poliiseja kehitemään yhteistyöhönsä järjestelmällisiä tiedustelun käytäntöjä.

Entisten rikollisten rikospoliisi

Opin kirjasta koko joukon uusia asioita. Esimerkiksi vielä 1400–1600-luvuilla diplomaatteja pidettiin julkisina ja kunniallisina vakooina. Pariisissa vuonna 1812 perustetun ja maailman ensimmäiseksi rikospoliisiksi kutsutun Sûretén ensimmäiset työntekijät ja johtaja olivat entisiä rikollisia. Yhdysvaltain sisällissodan aikana tärkeään asemaan nousi joukko naisvakoilijoita, joista muutamat olivat jopa afroamerikkalaisia.

Kun ICPC, nykyisen Interpolin edeltäjä, aloitti toimintansa, sen päämajaksi tuli Wien. Itävalan liittyminen natsi-Saksaan näivetti kuitenkin käytännössä kansainvälisen rikospoliisijärjestön toiminnan, sillä muut maat eivät halunneet harjoittaa kansainvälistä poliisitoimintaa diktatuurin hallinnon alaisuudessa. Suomalaisessa historiankirjoituksessa on sitkeästi kerrottu lähetystösihteeri Boris Jartsevistä, joka aloitti talvisotaa edeltäneet neuvottelut ulkoministeri Rudolf Holstin suuntaan. Todellisuudessa hän oli NKVD:n upseeri Boris Rybkin, joka toimi Neuvostoliiton tiedustelupalvelun Helsinkiin sijoittamana vakoijana.

Kansallinen asenne tiedustelua ja vakoilua kohtaan on myös vaihtelevaa. Vaikka Euroopassa on joitakin historiaan jääneitä ja muisto-

merkkejäkin saaneita vakoilijoita, tiedustelu- ja vakoiluasioihin suhtaudutaan mantereellamme yhä häpeillen ja hyssyttellen. Yhdysvalloissa niitä sen sijaan pidetään välttämättömyytenä, joka on myös osa ”maan kamppailua arvojen puolesta”. Tämä varmasti selittääkin osaltaan sen, miksi Yhdysvalloilla on maailmanlaajuisesti johtava asema tiedustelussa.

Ei pelkkää edistystä

Pidän myönteisenä sitä, että Porvalin katsannossa tiedustelun historia ei ole pelkkää lineaarista nousujohteista kehitystä, jossa olisi menty koko ajan eteenpäin. Rooman valtakunnan hajottua ja keskiajaksi kutsutun ajanjakson alettua yleinen tiedustelukyky jopa taantui. Kirjoitustaito väheni, eikä ollut enää suurta imperiumia, joka olisi vaatinut keskitettyä ja kehitettyä tiedustelutoimintaa. Ainoastaan katolisella kirkolla oli resurssit tehokkaaseen tiedonvälitykseen ja tiedusteluun. Tekijän näkemyksen mukaan itse asiassa mikään ihmiskunnan historiassa ”ei ole kehittynyt lineaarisesti vaan harppauksin”. Kehitys olisi siis tapahtunut eräänlaisissa aikapisteissä, joissa on tapahtunut tiheää edistystä ja joista on pompattu taas seuraavaan tiheään kehityksen aikapisteeseen jossain vaiheessa. Tällaista näkemystä olisi voinut kenties havainnollistaa muutamalla lisäesimerkillä tai kaavioilla, joissa tätä kehitystä olisi kuvattu visuaalisesti.

Teo pohjautuu tekijän Jyväskylän yliopistossa pitämiin tiedusteluhistorian luentoihin. Kun taustaineistolla on ollut opetuksellinen tarkoitus rajatuissa ajallisissa puitteissa, on selvää, että laajasta kronologisesta tarkastelusta huolimatta tarkasteltavissa kohteissa on ollut pakko tehdä valintoja ja keskittyä tiettyihin tärkeisiin aikajapaikkapisteisiin. Antiikin ajan huomattavimmat kulttuurit ja Euroopan historiaan merkittävimminkin vaikuttaneet maat on käsitelty täältä pohjalta seikkaperäisesti tiedustelukuvioidensa osalta.

Jäin hiukan miettimään, olisiko tiedustelun lähihistoriaa voinut tarkastella jonkin verran enemmän myös Neuvostoliiton ja entisen itäblokin osalta, sillä vasemmistodiktatuuriin olemassaolo koettiin turvata osaltaan urkinnalla ja tietojen keräämisellä. Hiukan samanlaisessa hengessä antiikin Spartassa harjoitettiin aikoinaan helooteihin eli valtion omistamiin orjiin kohdistunutta valvontaa ja vastatiedustelua. Heloottien valvonta oli sinänsä aiheellista, sillä heitä oli moninkertaisesti varsinaisiin spartalaisiin verrattuna.

Porvalin esitys on erittäin havainnollinen. Edellä mainituista rajoitteista johtuen teosta vaivaa kuitenkin jonkin verran se, että joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta kuvattuihin asioihin ei ole menty kovin syvällisesti.

Näistä huomautuksista huolimatta tekijälle on annettava suuri kiitos. Hän on laatinut ilmeisesti ensimmäisen suomenkielisen tiedoteoksen, jossa käydään läpi tiedustelun historiaa antiikin ajoista näihin päiviin asti. Vaikka aihepiiriä on käsitelty monissa tutkimuksissa, varsinainen suomeksi kirjoitettu kokoomateos on puuttunut.

Ilmettelin hiukan, miksei teoksen kirjallisuusluettelossa mainita aiempia tiedustelun historian suomenkielisiä tutkimuksia. Porvali on tukeutunut pitkälti englanninkieliseen tutkimuskirjallisuuteen. Kenties se on antanut relevantimpaa tietoa aiheen kannalta. Sotaja tiedustelualan klassikot, kuten Carl Clausewitzin *Sodankäynnistä* tai Julius Caesarin *Gallian sota* on huomioitu kiittävästi lähteissä.

AKI ALANKO

Kirjoittaja on filosofian maisteri ja historian erikoistunut kriitikko ja toimittaja.